

ТРАДИЦИОНАЛНИ НАЧИН ОДРЕЂИВАЊА ВРЕМЕНА У ДРЕЖНИЦИ КОД МОСТАРА

ЈАСМИНКО МУЛАОМЕРОВИЋ¹, МИРНЕС ХАСАНСПАХИЋ²

¹Б. Зенунија 6, 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина
E-mail: dodospeleo@gmail.com

²Р. Салчина 278, 71000 Сарајево, Босна и Херцеговина
E-mail: mirnes@divit.ba

Резиме: Колико је вода за натапање пољопривредних површина у Херцеговини од значаја за живот њених становника најбоље показује систем канала за наводњавање у долини Дрежнице сјеверно од Мостара. Изграђено је око 60 км канала, а за распоређивање воде користила се мјера "чело". За одређивање времена натапања користили су се примитивни гномони који су били углови неких истакнутих објеката (зграде, стабла) и камење попободено у земљу на које је падала сјена. Постојао је и централни камен који је имао улогу гномона. Током ноћи за мјерење времена користиле су се звијезде "поноћнице" и "јолдашићи", звијезде Великог медвједа. Гномон је уклоњен јер је сметао улазу у гаражу!

Кључне ријечи: историја астрономије, одређивање времена, гномон, Дрежница, Мостар, Босна и Херцеговина

1. УВОД

Становници насеља Дрежница уз ријеку Дрежанку (десна притока Неретве) кроз прошлост су користили воду из Дрежанке у различите сврхе и на различите начине. Најпознатији начин кориштења воде јесу вјештачки прокопани канали за наводњавање ("натапање") пољопривредних парцела (Слика 1.).

Природни глациофлувијални терасни седименти који се јављају у геолошком саставу дуж Дрежанке уз њено ријечно корито, погодовали су формирању терасастих пољопривредних површина. Све то чини једну цјелину простора и доима се да су терасни седименти и вјештачки канали природна појава у том простору. Оваква конфигурација терена погодовала је бољем задржавању воде на површини тераса, а ерозија земљишта је била смањена. Човјек се на тај начин прилагодио природном терену уз мање вјештачке захвате без великог задирања и ремећења простора.

Слика 1. Канали за наводњавање у Дрежници.

2. РАСПОДЈЕЛА ВОДЕ ЗА НАТАПАЊЕ И ОДРЕЂИВАЊЕ ВРЕМЕНА ГНОМОНОМ

Расподјела воде за натапање је била уређена и вршила се на традиционални начин: на "чела" (временски интервал натапања). Два чела су 24 сата, једно чело је 12 сати - дан или ноћ. Вријеме је одређивано према положају сунца у дневној расподјели и према положају звијезда у ноћној расподјели воде из канала. Дању је то била сјена коју бацају поједини добро уочљиви објекти као што су куће или дрвеће. Било је и камења које је било пободено за одређивање мјере натапања за поједине власнике земље (сјена би се помјерала од камена до камена). Вријеме се мјерило као "стопа до подне" или "пола стопе до Кајића куће" и сл.). Ноћу помоћу двије звијезде "поноћнице" које залазе за брдо тачно у поноћ или "јолдашићи" (звјезде Великог медвједа) које се изнад Чврснице појављују у одређено вријеме. Кад би било облачно вријеме, ред за натапање би се пореметио што је изазивало свађе међу мјештанима. За расподјелу воде одређивао се један човјек из села који је то радио за цијело вријеме док су се површине натапале.

У засеоку Бунчићи некада је постојао централни камен ("биљег"), уствари гномон чија се дневна сјена пратила на тлу. Дужина сјене се мјерила ширином стопала - стопало се стављало једно до другог (не као стара римска мјера према дужини стопала) и тако одређивало колико сати ће се која површина натапати, у вријеме када се посјед усљед ширења породица уситњавао, па је "чело" постало предуга мјера.

Данас тог гномона више нема, али још има живих становника који га се сјећају и који су нам показали мјесто на којем је стајао. Уклоњен је кад је сметао оближњој стамбеној згради (улаз у гаражу), очито кад су се могли набавити савремени сатови. Покушај његове реконструкције и положаја у селу приказан је на Слици 2.

Занимљиво је да у засеоку Бунчићи има неколико старих камених кућа који на довратцима имају уклесане фигуре животиња, оружја, грађевинских помагала. Неки од њих нестају како се старе куће руше, иако су вриједни и јединствени споменици. Један са исклесаном птицом, коњем, цвијетом(?) и годином 1205/1791., нашли смо недалеко од мјеста гдје је стајао гномон (Слика 3.). Значење ових мотива се у досадашњој литератури тумачи као апотропејско, али обзиром да се слични мотиви налазе на стећцима и најстаријим муслиманским

надгробним споменицима – нишанима, њихово значење може бити дио неког симболичког језика.

Осим овог гномона у Босни и Херцеговини су позната још само два гномона који су служили за утврђивање времена поднева (подневне молитве). Оба су била уклесана у камену подлогу код угаоног зида џамије (у Стоцу), односно у камену подлогу код угаоног зида мунаре (у Ливну). Мали "цепни" гномони налазили су се и као дио инструментарија Гази Хусрев-бегове мувекитхане у Сарајеву. Народна традиција такођер познаје употребу гномона под називом "сађење копља" у земљу ради одређивања времена за подневну молитву.

Слика 2. Могући изглед гномона и његов положај у селу Бунчићи

Слика 3. Мотиви исклесани на довратку једне куће у селу Бунчићи

3. ЗАКЉУЧАК

Депопулација становника Дрежнице ради све изгледнијих послова у Мостару и непосредној околици, старење становништва, смањење обрадивих површина узрок су запуштања одржавања канала за наводњавање. Томе треба додати и природно засипање канала, а и све чешћи одрони камења због сјече шуме. Старе куће се руше јер не одговарају новим стандардима, а са њима нестаје и културна баштина, јединствена у овом дијелу Балкана. Расподјела воде по тачно утврђеним мјерама времена више није потребна, па тако нема потребе ни за гномонима. Астрономска баштина је дефинитивно нестала из Дрежнице и још се само покоји старији становник сјећа мјеста гдје је стајао гномон или "биљег" чија је сјена била мјера времена.

ЛИТЕРАТУРА

- Mulaomerović J.: 1990, Muvekitane, muvekiti i mjerenje vremena, *Anali Gazi Husrev begove biblioteke*, XV-XVI, 267-281.
- Mulaomerović J.: 2024, Dva stara gnomona iz Bosne i Hercegovine, Zbornik radova konferencije "Razvoj astronomije kod Srba XIII" Beograd 18-22. april 2023, *Publikacije Astronomskog društva "Ruđer Bošković"*, 16, 453-459.
- Palavestra V.: 1982, Drežnica u Hercegovini, *Hercegovina* 2, 91-123.
- Spaho F.: 1934, K rješenju našeg kalendarskog pitanja, *Novi behar*, VIII, 1-2, 9.
- Stojaković V.: 1982, Socijalni život u Drežnici, *Glasnik Zemaljskog muzeja, Etnologija*, 37, 189-218.

THE TRADITIONAL WAY OF DETERMINING THE DAILY TIME IN DREŽNICA NEAR MOSTAR

The importance of water for irrigation of agricultural areas in Herzegovina for the life of its inhabitants is best demonstrated by the system of irrigation canals in the Drežnica valley north of Mostar. About 60 km of canals were built, and the "čelo" measure was used to distribute the water. To determine the time of irrigation, primitive gnomons were used, which were the corners of some prominent objects (buildings, trees) and stones driven into the ground on which the shadow fell. There was also a central stone that acted as a gnomon. During the night, the "midnight" stars and "joldašići", the stars of the Big Dipper (Ursa Major), were used to measure time. The gnomon was removed because it obstructed the entrance to the garage!

Keywords: history of astronomy, time determination, gnomon, Drežnica, Mostar, Bosnia and Herzegovina